

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

з навчальної дисципліни «**Фізіологія ВНД та основи психофізіології**»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри гістології, цитології та ембріології ХНМУ,
кандидат біологічних наук, доцент Деєва Т.В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат
психологічних наук, доцент Жданова И.В.

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни		Вид контролю				
	Всього	з них:					
		лекції		Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота
Семестр № 2							
Тема № 1 «Предмет, методи, завдання і значення курсу «Фізіологія ВНД та основи психофізіології» .	20	2	2			16	екзамен
Тема № 2 «Системні засади психофізіології».	20	2	4			14	
Тема № 3 «Психофізіологія сенсорних процесів».	20	4	4			12	
Тема № 4«Психофізіологія емоцій».	30	4	6			20	
Тема № 5«Психофізіологія когнітивних процесів».	30	4	6			20	
Тема № 6 «Психофізіологія свідомості та несвідомого».	30	4	4			22	
Тема № 7 «Психофізіологія станів людини».	30	4	6			20	
Всього за семестр:	180	24	32	-	-	124	

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю	
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття		Самостійна робота
Семестр № 2							
Тема № 1 «Предмет, методи, завдання і значення курсу «Фізіологія ВНД та основи психофізіології» .	20	-	-			20	екзамен
Тема № 2 «Системні засади психофізіології».	20	1	1			18	
Тема № 3 «Психофізіологія сенсорних процесів».	20	1	-			19	
Тема № 4«Психофізіологія емоцій».	30	1	2			27	
Тема № 5«Психофізіологія когнітивних процесів».	30	1	1			28	
Тема № 6 «Психофізіологія свідомості та несвідомого».	30	2	1			27	
Тема № 7 «Психофізіологія станів людини».	30	2	1			27	
Всього за семестр:	180	8	6	-	-	166	

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1 Предмет, методи, завдання і значення курсу «Фізіологія ВНД та основи психофізіології».

Семінарське заняття Загальнотеоретичні основи фізіології ВНД та психофізіології.

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з історією розвитку уявлень про нейрофізіологічні основи психічної діяльності. Розглянути методи досліджень та зв'язок психофізіології з іншими науками.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 0 год. (заочна форма навчання)

Місце проведення: аудиторія факультету № 6.

Навчальні питання:

1. Предмет, завдання та значення курсу. Зв'язок з іншими науками.
2. Сутність та шляхи вирішення психофізіологічної проблеми.
3. Сучасний стан розвитку наук про мозок.
4. Методи психофізіологічних досліджень:
  - а. електро- і магнітоенцефалографія;
  - б. метод викликаних потенціалів;
  - в. визначення електричної активності шкіри;
  - г. реєстрація показників серцево-судинної системи;
  - д. показники активності м'язової та дихальної систем;
  - е. вивчення реакції очей;
  - є. поліграфічні дослідження.

Методичні вказівки до опрацювання теми:

1. По першому питанню слід звернути увагу на те, що фактично, фізіологія вищої нервової діяльності завжди представляла собою фізіологію психічної діяльності чи психофізіологію, оскільки Іван Петрович Павлов, який розробляв вчення про ВНД, ототожнював її з «психічною діяльністю». На даний час, психофізіологія – галузь науки, яка вивчає фізіологічні механізми суб'єктивних психічних явищ, станів та індивідуальних відмінностей.
2. Психофізіологічна проблема - це проблема характеру співвідношення психічної діяльності людини та діяльності головного мозку.
3. Основним завданням сучасної психофізіології є дослідження фізіологічних механізмів психічних процесів, що здійснюються на системному, нейронному, синаптичному та молекулярному рівнях, причинне пояснення психічних явищ шляхом розкриття нейрофізіологічних механізмів, що лежать в їх основі.
4. По четвертому питанню розглядаються прямі та непрямі, інтрузивні та неінтрузивні методи дослідження в психофізіології: Метод електроенцефалографії, Метод викликаних потенціалів, Метод комп'ютерної томографії, Метод шкірно-гальванічної реакції, Методи оцінки функціонального стану серцево-судинної системи тощо.

Література.

Основна:

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с.
2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.
3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. – 194 с.
4. Макаруч, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс», 2011. 329 с.

Допоміжна

5. Боярчук О. Д., Самчук В.А. Фізіологія (ВНД та вікова) з основами генетики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 374 с.

6. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.

7. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.

8. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.

9. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

10. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>

11. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

12. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

13. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

Тема № 2 Системні засади психофізіології

Семінарське заняття Системні засади психофізіології.

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з історією розвитку системних засад в психофізіології та з основними концепціями системного підходу.

Кількість годин – 4 год. (денна форма навчання), 1 год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Поняття та основні положення системного підходу.
2. Концепція системного підходу Б.Ф.Ломова.
3. Теорія функціональних систем П.К.Анохіна.
4. Людина як цілісна біопсихосоціальна система.

Методичні вказівки до опрацювання теми:

1. По першому питанню слід зауважити, що системний підхід визнається провідною методологічною основою як психофізіології, так і багатьох галузей сучасної науки, які займаються вивченням живих об'єктів. Саме системний підхід є сполучною ланкою між різними галузями психології, а

також між психологією та суміжними дисциплінами.

2. По другому питанню слід висвітлити концепцією системного підходу Б.Ф.Ломова, шість системних принципів розгляду психічних явищ, які він сформулював: різноплановості, багатомірності, багаторівневості, ієрархічності, системної детермінованості та розвитку.

3. Третьє питання присвячене розгляданню теорії функціональних систем П.К.Анохіна, вузлові механізми системи: корисний пристосувальний результат як провідний пункт функціональної системи; рецептори результату; зворотна аферентація від рецепторів результату до центральних утворень функціональної системи; центральна архітектура, що являє собою вибіркове об'єднання нервових елементів різних рівнів; виконавчі соматичні, вегетативні й ендокринні елементи, включаючи організовану цілеспрямовану поведінку.

4. По четвертому питанню розглядаються погляди різних вчених на людину як цілісну біопсихосоціальну систему. Системний підхід у психології розуміється як спосіб теоретичного та практичного дослідження, який передбачає, що кожний психічний процес, явище чи стан людини розглядаються як система (С.Д.Максименко). Особливість системного підходу полягає в тому, що система досліджується як єдиний організм з урахуванням внутрішніх зв'язків між окремими елементами і зовнішніх зв'язків з іншими системами та об'єктами.

Література.

Основна:

1. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інші. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.

2. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. – 194 с.

3. Макаrchук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс», 2011. 329 с.

Допоміжна

4. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.

5. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.

6. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

7. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>

8. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

9. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

10. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

Тема № 3 Психофізіологія сенсорних процесів

Семінарське заняття Психофізіологія сенсорних процесів.

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з психофізіологією сенсорних процесів.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), 0 год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Загальні властивості сенсорних систем і процесів.
  - 1.1. Основні функції сенсорної системи та стадії сенсорного процесу.
  - 1.2. Властивості сенсорних систем.
2. Узагальнена модель сенсорної системи.

Методичні вказівки до опрацювання теми:

1. По першому питанню розглядаються загальні властивості і функції сенсорних систем та стадії сенсорних процесів. Сенсорна система (аналізатор за І.П.Павловим) – це анатомо-фізіологічний утвір, до якого входять рецепторний апарат, провідникові нервові шляхи та структури центральної нервової системи і який сприймає, передає, трансформує, аналізує інформацію і створює специфічне відчуття. Сенсорні системи складаються із таких основних відділів: периферичного (рецепторного); провідникового; кіркового(центрального).

2. По другому питанню розглядається узагальнена модель сенсорної системи та етапи перетворення різних форм енергії на єдину мову нервових сигналів у сенсорних системах. Детекторний принцип кодування покладений в основу «узагальненої моделі сенсорної системи, що виконує активний синтез у процесі внутрішнього відображення зовнішнього стимулу». Модель відтворює всі етапи процесу переробки інформації від виникнення збудження на виходах рецепторів до формування цілісного образу.

Література.

Основна:

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с.
2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.
3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І.Пулля, 2017. – 194 с.
4. Макаrchук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс» , 2011. 329 с.

Допоміжна

5. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.
6. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.
7. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бо- риса Грінченка, 2014. 53 с.
8. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

9. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
10. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
11. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
12. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

Тема № 4. Психофізіологія емоцій

Семінарське заняття Психофізіологія емоцій.

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з психофізіологією емоційних станів.

Кількість годин - 6 год. (денна форма навчання), 2 год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Потреби та мотивація поведінки
2. Загальна характеристика емоцій.
3. Класифікація емоцій.
4. Фізіологічна структура емоцій.
5. Нейрофізіологічні основи емоцій.
6. Нейрохімія емоцій.
7. Теорії емоцій.
  - 7.1. Біологічна теорія П.К.Анохіна.
  - 7.2. Психоеволюційна теорія емоцій Р.Плутчика
  - 7.3. Анатомо-фізіологічна теорія емоцій Дж.Грея.
8. Експресія емоцій на обличчі як засіб невербального спілкування.

Методичні вказівки до опрацювання теми:

1. По першому питанню слід зазначити, що Різноманітні форми поведінки людини і тварин, в кінцевому рахунку, спрямовані на задоволення численних потреб, що лежать в основі гомеостазу. Тому в фізіології під потребою розуміють такі зміни в гомеостатичних показниках організму, які не

можуть бути скомпенсовані (повернуті в межі, що задовольняють нормальне існування організму) за рахунок внутрішніх резервів і механізмів, а обов'язково вимагають для такого компенсування взаємодії із зовнішнім середовищем і надходження чи виділення в процесі такої взаємодії речовини, енергії або інформації. Загалом кожна потреба пов'язана з відповідною мотивацією (від лат. *motus* – рух), яка визначається генетичною програмою та індивідуальним досвідом і виявляється вибіркоким збудженням спеціалізованих мозкових структур, що спонукають організм до активної взаємодії із зовнішнім середовищем для задоволення тієї чи іншої потреби. Прикладом відповідних мотивацій можуть бути мотиваційні стани голоду, спраги, страху, агресії, статевого потягу тощо.

2. Друге питання висвітлює загальну характеристику емоцій. Загалом же емоцію (франц. *emotion*, лат. *emovere* — збуджувати, хвилювати) визначають як особливу форму відображення мозком об'єктивної дійсності, коли домінує суб'єктивний характер психічного процесу. Поява в ході еволюції таких пристосувальних реакцій як емоції була вкрай важливим надбанням, оскільки емоції – це пристосувальні реакції, які виникають за умов, коли головним елементом є невизначеність.

3. Трете питання висвітлює класифікацію емоцій. Більшість дослідників виділяють у людини дві категорії емоцій: первинні і вторинні. Первинні емоції – це ті емоції, які проявляються уже в перші місяці життя і процес розвитку цих емоцій іде із приблизно однаковою швидкістю у всіх культурах. Первинні емоції виникають швидко і автоматично у відповідь на дію певних подразників. До таких первинних емоцій людини відносять дві позитивні емоції – радість і здивування чотири негативні – печаль, відроза, гнів та страх. Вторинні емоції – це ті емоції, які розвиваються у людини після формування самосвідомості та засвоєння культурних правил і стандартів поведінки (манер). Прояви цих емоцій є наслідком складних когнітивних процесів. До вторинних емоцій в сучасній літературі відносять емпатію (від грец. *empatho* - внутрішнє відчуття, англ. *empathy* – співпереживання), стан незручності, заздрість, сором, гордість, відчуття провини, любов.

4. Четверте питання стосується фізіологічної структури емоцій. Іншими словами, будь-яка емоціогенна ситуація (позитивна чи негативна) справляє на організм подвійну дію. Спочатку вона через активацію підкоркових структур запускає вегетативні і ендокринні реакції, що миттєво змінюють стан організму і роблять його готовим до атаки, втечі, статевої поведінки чи інших форм поведінки. Такі реакції відносно прості в своїй реалізації і не потребують контролю свідомості. Після цього вступають в гру фізіологічні механізми, які реалізуються за участю кори головного мозку. Кортикальна обробка емоціогенних стимулів проявляється суб'єктивними переживаннями, які, впливаючи на підкоркові центри, здатні або посилити, або загальмувати реакції емоційного вираження.

5. Висвітлюючи нейрофізіологічні основи емоцій, слід зазначити, що чотири основні мозкові регіони залучені у різні аспекти емоційної відповіді: 1. Передня поясна звивина та присередня префронтальна кора –встановлення

емоційного стану; 2. Передній острівцевий – обробка вісцеральної інформації; 3. Правий скроневий полюс – складна сенсорна обробка емоційного стимула та вилучення емоційно - забарвленої інформації з пам'яті; 4. Нижня поясна звивина – регуляція автономних відповідей.

6. Фармакологічний аналіз формування позитивних і негативних емоційних станів у людини і тварин дозволив встановити, що ці стани будуються на основі певних нейрохімічних механізмів. Серед медіаторів баланс, яких в мозку визначає емоційні реакції особлива роль належить норадреналіну, дофаміну та серотоніну. Крім того в останні роки показана важлива роль в формуванні емоційних реакцій ряду нейропептидів і гормонів, які виступають в мозкові як нейромодулятори або нейропередатчики.

7. Відповідь на сьоме питання висвітлює основні теорії емоцій: біологічну теорію П.К.Анохіна, психоеволюційну теорію емоцій Р.Плутчика, анатомо-фізіологічну теорію емоцій Дж.Грея.

8. Висвітлюючи восьме питання, слід зауважити, що кросскультурні дослідження розпізнавання експресії емоцій показали, що основні емоції (гнів, страх, щастя, подив, сум та відраза) однаково проявляються та розпізнаються в суспільствах із різною культурою і традиціями. Це доводить, що експресія основних емоцій забезпечується вродженими нейронними програмами.

Література

Основна:

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с.

2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.

3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І.Пулля, 2017. – 194 с.

4. Макаручук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс» , 2011. 329 с.

Допоміжна

5. Боярчук О. Д., Самчук В.А. Фізіологія (ВНД та вікова) з основами генетики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 374 с.

6. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.

7. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.

8. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.

9. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

10. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
11. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
12. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
13. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

Тема № 5 Психофізіологія когнітивних процесів

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з основами психофізіології когнітивних процесів.

Кількість годин - 6 год. (денна форма навчання), 1 год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

Психофізіологія уваги.

- 1.1. Поняття про увагу, її природу та значення.
- 1.2. Види та форми уваги.
- 1.3. Основні властивості уваги.
- 1.4. Способи управління увагою.
2. Психофізіологія пам'яті.
- 2.1. Уявлення про пам'ять.
- 2.2. Види і форми пам'яті.
- 2.3. Декларативна та поведінкова системи збереження інформації.
- 2.4. Часова організація пам'яті.
- 2.5. Нейрофізіологія пам'яті.
- 2.6. Структурно-функціональна основа процесів пам'яті.
- 2.7. Пам'ять і стрес.

Методичні вказівки до опрацювання теми.

1. По першому питанню слід відзначити, що увага – це психічний пізнавальний процес, який полягає у спрямованості і зосередженні свідомості на певному об'єкті. Іноді вчені зауважують, що увага не є самостійним психічним процесом, оскільки вона не відображає ні властивостей предмета, ні зв'язків, ні відношень між ними. Її змістом є зміст тієї психічної діяльності, у яку вона включена. Тому її ще позначають як форму психічної діяльності. Отже, можемо сказати, що увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості і зосередженості свідомості на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення.

2. По другому питанню здобувачі вищої освіти повинні знати, що пам'ять - це комплекс когнітивних (пізнавальних) процесів, який характеризується введенням інформації (виникнення «слідів» у корі головного мозку від певних подразників), збереженням і закріпленням цих «слідів» та відтворенням знань, умінь та навичок. Слід пам'яті, сформований на нейронах

внаслідок навчання називають енграмою. До основних характеристик пам'яті належать: різна тривалість збереження інформації, здатність до усвідомлюваного та мимовільного її запам'ятовування і відтворення. Нормальним фізіологічним явищем для пам'яті є процес забування певної інформації, що тривалий час не використовується або не є важливою.

Література.

Основна:

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с.
2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.
3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І.Пулюя, 2017. – 194 с.
4. Макарчук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс» , 2011. 329 с.

Допоміжна

5. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.
6. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.
7. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.
8. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

9. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
10. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
11. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
12. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

Тема № 6. Психофізіологія свідомості та несвідомого

Семінарське заняття Психофізіологія свідомості та несвідомого.

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з загальним уявленням про свідомі та несвідомі процеси та їх нейрофізіологічні механізми.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), 1 год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

Психофізіологія свідомості.

- 1.1. Загальне уявлення про свідомість.
- 1.2. Самосвідомість.
- 1.3. Теорії свідомості.
- 1.4. Природа свідомості
- 1.5. Психофізіологічні механізми свідомості.
- 1.6. Свідомість, спілкування і мова.
2. Психофізіологія несвідомого.
- 2.1. Поняття несвідомого
- 2.2. Установки і неусвідомлювані мотиви
- 2.3. Поведінкові автоматизми і стереотипи
- 2.4. Підпорогове сприйняття
- 2.5. Змінені стани свідомості.

Методичні вказівки до опрацювання теми:

1. По першому питанню слід відмітити, що у науковій літературі під свідомістю розуміється безперервне усвідомлення себе в довколишньому світі, відчуття самого себе і зовнішнього світу з безперервною емоційною та інтелектуальною оцінкою самого себе і довкілля і, як наслідок цього, поява бажань і мотивації поведінки з позиції свободи волі. Крім того, наявність свідомості визначає адекватну поведінку, що виявляється різноманітною ефективною діяльністю (рухові реакції, мовлення тощо). У цьому значенні термін "свідомість" застосовується зазвичай лише до людини. В обох значеннях йдеться про світ суб'єктивних явищ, які переживаються у собі: відчуття, думки, почуття - те, що утворює духовний світ людини, її внутрішнє життя.

2. По другому питанню слід відзначити, що Під несвідомим розуміється вся сукупність змісту психічного життя, що недоступне безпосередньому усвідомленню. Це ті змісти психічного життя, про наявність яких людина або не підозрює в даний момент, або не знає про них упродовж тривалого часу, або взагалі ніколи не знала. Прикладом може бути неусвідомленість сигналів, що безупинно надходять у головний мозок із самого організму людини - її внутрішніх органів, м'язів, суглобів. Ці сигнали починають усвідомлюватися переважно при виникненні патології відповідного органу, коли порушується його нормальне функціонування. Однак у нормі вони створюють певний позитивний сенсорний фон, що забезпечує нормальне самопочуття людини.

Поняття несвідомого не слід змішувати з відсутністю усвідомлення внаслідок небажання індивіда розібратися в собі (тобто займатися інтроспекцією). Крім того, несвідоме (підсвідомість) відрізняється від передсвідомості (наприклад, певні спогади), зміст якого може бути легко усвідомленим.

Література**Основна:**

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-

методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с.

2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.

3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. – 194 с.

4. Макарчук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс», 2011. 329 с.

Допоміжна

5. Боярчук О. Д., Самчук В.А. Фізіологія (ВНД та вікова) з основами генетики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 374 с.

6. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.

7. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.

8. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.

9. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

10. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>

11. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

12. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

13. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

Тема № 7 Психофізіологія станів людини

Семінарське заняття Функціональні стани.

Навчальна мета заняття: Ознайомити здобувачів вищої освіти з психофізіологією функціональних станів людини.

Кількість годин - 6 год. (денна форма навчання), 1 год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

Поняття стану людини.

1.1. Психічний стан.

1.2. Функціональний і психофізіологічний стан.

2. Психофізіологія сну.

2.1. Сон і його види.

2.2. Теорії сну.

2.3. Стадії сну.

2.4. Сновидіння.

2.5. Функціональне значення сну і потреба в ньому. Регулярний режим сну.

Методичні вказівки до опрацювання теми.

1. Поняття "стан" є загально науковим поняттям. Воно належить до системи категорій філософії і співвідноситься з такими категоріями, як "якість" і "кількість", "міра", "явище" і "сутність", "причина" і "наслідок", "рух" і "спокій", "зв'язок" і "відношення" та багатьма іншими (І.Г.Петров). Стан людини являє собою цілісну системну реакцію (на рівні організму і часто-особистості) на зовнішні і внутрішні впливи, спрямовану на збереження цілісності організму і забезпечення його життєдіяльності в конкретних умовах існування (Ільїн Є.П.). Стани характеризуються такими властивостями: модальність, тривалість (стійкість) станів; глибина станів (інтенсивність) та якість станів.

Поняття "функціональний стан" було введено, насамперед, для характеристики стану людини, пов'язаного з виконанням певної діяльності. Найбільше часто функціональний стан (ФС) визначають як фізіологічний стан організму і його систем, фонову активність нервових центрів, при якій і реалізується та або інша конкретна діяльність людини. Відповідно до цього, будь-який стан є функціональним, тобто відбиває рівень функціонування організму в цілому чи окремих його систем, а також виконує функції адаптації до даних умов існування.

2. Друге питання висвітлює психофізіологію сну. Сон є особливим періодично виникаючим функціональним станом із специфічними поведінковими проявами у вегетативній і моторній сферах, який характеризується зниженням активності нервової системи, відключенням від сенсорних впливів зовнішнього світу і практично повною відсутністю рухової активності. Сон складається з кількох різних фаз, які було виявлено у 50-х роках ХХ століття за допомогою електроенцефалографії (ЕЕГ). При аналізі ЕЕГ враховують частоту, амплітуду, форму і тривалість її електричних коливань.

Теми рефератів.

1. Функціональні стани людини.
2. Сучасні теорії сну.

Література

Основна:

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с.
2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с.

3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І.Пулля, 2017. – 194 с.

4. Макаручук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс» , 2011. 329 с.

Допоміжна

5. Боярчук О. Д., Самчук В.А. Фізіологія (ВНД та вікова) з основами генетики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 374 с.

6. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.

7. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.

8. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.

9. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

10. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>

11. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

12. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

13. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>

1. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в інтернеті

Основна:

1. Годун Н.І. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди, 2014. 159 с. <http://ephseir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/1980/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BD%20%D0%9D.%D0%86.%D0%A4%D1%96%D0%B7%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%92%D0%9D%D0%94.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

2. Іонов І.А., Комісова Т.Є., Мамотенко А.В., Шаповалов С.О., Сукач О.М. та інш. Фізіологія вищої нервової діяльності : навчальний посібник. Харків : ФОП Петров В.В., 2017. 143 с. http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_anatomii/Biblioteka/Navchalnyi%20posibnyk%20po%20VND.pdf

3. Кузів О.Є. Психофізіологія: курс лекцій. – Тернопіль: вид-во ТНТУ

- ім. І. Пулюя, 2017. – 194 с.
<http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/22518/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D1%81%20%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%B7%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>
4. Макаrchук, М. Ю., Куценко, Т. В., Кравченко В.І., Данилов С.А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ : ООО «Інтерсервіс» , 2011. 329 с.
<http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>

Допоміжна

5. Боярчук О. Д., Самчук В.А. Фізіологія (ВНД та вікова) з основами генетики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. 374 с.
6. Вовканич Л.С. Вища нервова діяльність : лекція № 10. Львів : Львівський- держ.ун-т фіз. культ., 2020. 18 с.
7. Лісовенко А.Ф., Бедан В.Б. Психофізіологія : практикум (для самостійної підготовки здобувачів вищої освіти факультету психології, політології та соціології). Одеса: Фенікс, 2021. 75 с.
8. Маруненко І.М., Волковська Г.І., Неведомська Є.О. Фізіологія вищої нервової діяльності : навч.-метод. посіб. з питань проведення практичних робіт [для студ. не біол. спец. вищ. навч. закл.]. 4-те вид. перероб. і доп. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. 53 с.
9. Міщенко І.В., Соколенко В.М., Коковська О.В. Фізіологія (стислий навчальний посібник для підготовки до практичних занять). Полтава, 2015. 76 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

10. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
11. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
12. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
13. Пошукова система WorldWideScience.org <https://worldwidescience.org/>
14. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
15. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
16. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
17. Сайт «Brain Maps» - <http://brain-maps.org/>